

9. Piela M. Miałem to, co zdążyłem złapać // Biuletyn IPN. – 2004. - №5(40) – s.63.; 6. Tamkiewicz M. Wysziedlenia z Gdyni w 1939 roku // Biuletyn IPN. – 2003-2004. - №12-1(35-36). – s.33-37.
10. Grabowski W. Polacy na ziemiach II RP włączonych do III Rzeszy // Biuletyn IPN. – 2009. - №8-9(103-104) – s.61-73;

Royik S.V. REPRESSION AS A FACTOR OF FORMATION THE CONDITIONS OF DAILY LIFE OF POLISH SOCIETY AT THE BEGINNING OF THE GERMAN OCCUPATION (1939-1941).

On the basis of the Polish sources a realistic picture of the beginning of the German occupation of western Polish territories is reconstructed in the research paper. The activity of the local occupational government, extreme conditions among the population under German occupation has been comprehensively analyzed in the work. Particular attention is given to the statistics of casualties.

Key words: German occupation, repression, forced relocation.

Роук С.В. РЕПРЕССИИ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ УСЛОВИЙ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ ПОЛЬСКОГО ОБЩЕСТВА В НАЧАЛЕ НЕМЕЦКОЙ ОККУПАЦИИ (1939-1941ГГ).

На основании польских документальных источников и историографии отображена картина начального этапа нацистской оккупации Западной Польши. Проанализирована деятельность местных оккупационных властей, а также экстремальные условия жизни населения в начале немецкой оккупации. Особое внимание обращено на статистические данные о жертвах нацистских репрессий.

Ключевые слова: немецкая оккупация, репрессии, принудительное переселение.

УДК 94 (438) «1945/1948»

А.В. Войнаровський, А.А. Савчук

ДІЯЛЬНІСТЬ АНТИКОМУНІСТИЧНИХ СИЛ У ПОВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ (1945-1948 РР.)

Розкрито основні аспекти формування антикомуністичного підпілля, методи і тактику боротьби, ідеологічні засади різних течій руху Опору, еволюцію боротьби від збройних акцій до громадського протесту.

Ключові слова: антикомуністичне підпілля, політичний режим, тоталітаризм, політичні партії, диверсії, військові акції.

Політична боротьба у Центральній Європі по завершенню Другої світової війни є достатньо складним явищем з огляду на протистояння націоналістичних і лівих сил, боротьбу між державами лідерами антигітлерівської коаліції в планах розбудови політичних режимів у регіоні. З достатньо серйозними проблемами було пов'язано відродження польської державності. Це було зумовлено значним послабленням національно-патріотичного підпілля подіями Другої світової – винищення політичної еліти та офіцерського корпусу, ігнорування Великобританією та США позиції польського уряду в еміграції на угоду керівництву СРСР при укладенні союзницьких угод, фізичне знищення значних сил Армії Крайової під час Варшавського повстання 1944 р. за мовчазного споглядання союзників по антинацистській коаліції. На завершальному етапі війни керівництвом НКВС були заарештовані лідери польського націоналістичного підпілля безпідставно звинувачені у співпраці з окупантами та протидії Червоній Армії.

Активні дії Крайової ради народової (КРН) та Польського комітету національного визволення (ПКНВ) по насадженню політичного режиму радянського взірця, продовження цієї політики де-юре коаліційним Тимчасовим урядом національної єдності (ТУНЄ) з червня 1945 р. викликали невдоволення у значної частини польського соціуму та спонукали до розгортання антикомуністичного руху.

Значна частина польських істориків розглядає події 1944 – 1948 рр. як новий етап окупаційного режиму, а саме заміну нацистської окупації комуністичною. А.Пачковський аналізує діяльність силових владних структур прокомуністичного режиму у боротьбі з опозиційними силами. Наголошується на використанні будь-яких засобів у боротьбі з опозицією. Часто по відношенню до діячів Делегатури, АК, Незалежних збройних сил здійснювалися не лише військові акції, арешти, але й велася потужна пропаганда із звинуваченням у пособництві нацистським окупантам та співпраці з ними[1; 2]. З Хемерлінг та М.Надольський на основі документів підпілля, політичних партій, громадських організацій висвітлюють настрої населення, спроби чинити опір комуністичному експерименту[3].

К. Керстен розкриває динаміку політичних процесів, специфіку протистояння та внутрішньопартійної боротьби[4]. Б. Фіалковська висвітлює діяльність католицької церкви та карально-репресивні заходи влади проти неї, незважаючи на достатньо поміркований і толерантний характер діяльності кліру, саме костюл розглядався як один з головних суспільних інститутів опору комуністичному експерименту[5]. Діяльність підпільних структур у своїх працях аналізує А. Фрішке, співпраця частини польської інтелектуальної еліти з новим режимом розглядається як спроба пасивного опору з середини самої системи[6]. Карально-репресивні заходи польських комуністів і їх прибічників та злочинну діяльність НКВС на теренах Польщі висвітлено у численних збірниках документів[7; 8].

Опір насадженню тоталітаризму розпочинається з 1944 р., коли радянські війська входять на територію Польщі. Форми цієї боротьби були різними – від збройного дій до акцій непокори. Мета даного дослідження – польський рух опору «радянзації» в 1944-1948 рр., а саме діяльність військових підпільних формувань та громадських об'єднань, перехід від збройної боротьби до ненасильницьких форм опору. В статті здійснено спробу окреслити закономірності та етапи руху Опору в Польщі у 1944-1948 рр., в період насадження в країні тоталітаризму.

З моменту корінного зламу у Другій світовій війні польське підпілля орієнтоване на уряд в еміграції розпочало підготовку до активних бойових дій[9]. З самого початку радянське керівництво прекрасно усвідомлювало складність комуністичної реформації в Польщі. Про це свідчить позиція лідера СРСР. У Польщі, політична трансформація котрої викликала серйозні сумніви у Сталіна, ентузіазм до соціалістичних ідей був фактично відсутній[10, с. 68]. Проте, незважаючи на все це, Москва докладала всіх зусиль щоб досягнути своєї мети.

Представники польського підпілля орієнтовані на відродження державності на демократичних засадах передбачали активний вплив СРСР на майбутню долю Польщі і відповідно готувались до цього. Весь демократичний польський рух опору виходив з концепції «очікування з гвинтівкою біля ноги», тобто більшість сформованих збройних підрозділів підпільної держави (АК, БХ) намагались уникнути активних збройних дій під час німецької окупації зберігаючи людські ресурси до моменту вирішального бою[11, с. 647]. Організатори польського руху Опору, розраховували, що при наближенні Червоної Армії частини АК зуміють мобілізувати населення і вступити в бій з німцями, і постати перед радянськими військами як представники законної влади. Задуманій операції було присвоєно кодову назву – «Бужа»[11, с. 658].

Радянське командування спочатку співпрацювало з частинами АК, а потім роззброювало підрозділи АК, офіцерів інтернували, солдатам пропонували вступати до армії Берлінга. На жовтень 1944 р. було арештовано, а потім інтерновано 25 тисяч солдатів та 300 офіцерів[12, с. 528]. Радянське військове командування аргументувало свою позицію таким чином, в прифронтовій частині не може бути жодних військових формувань не підпорядкованих йому. Отже, спроба представників польської підпільної держави заявити про себе як про легітимну силу зазнала невдачі[13, с. 206]. З іншого боку СРСР де-юре визнає сформований за його ж підтримки люблінський уряд, який декларує як єдину легальну владу представлену польським народом.

Проте, польське підпілля продовжує заявляти про себе як єдину законну владу. Одним з яскравих та трагічних моментів є приклад Варшавського повстання 1944 року. Роль СРСР була очевидною в тому, що повстанці зазнали поразки. Не зменшуючи значення труднощів військового характеру, з котрими зіткнулися радянські війська, що вийшли до Вісли, пріоритет у прийнятті рішень належав не військовим, а Кремлівському керівництву, і міркування були в першу чергу політичні. Поразка Варшавського повстання істотно послабила як Делегатуру, так і Армію Крайову[14, с. 84]. Реально протистояти СРСР та ПКНВ за таких умов було неможливо. Проте опір радянському режиму не спадав.

Відповідно, відреагував керівник повстання генерал Бур-Коморовський, усвідомивши загрозу нової окупації. 19 вересня 1944 року, генерал Бур, головний комендант збройних польських сил, видав наказ: «Більшовики під Варшавою. Вони заявляють, що є друзями польського народу. Це підступна брехня... Більшовицький ворог зустрінеться з такою ж безжальною боротьбою, котра похитнула німецького окупанта. Дії на користь Росії вважаються зрадою Вітчизни... Німці втікають, всі до боротьби з «Совітами»[15, с. 102]. Така декларація є

.....
свідченням неприйняття поляками комуністичної влади та їх готовності до активної збройної боротьби.

Відповідною була реакція і СРСР - відмова від будь-якого компромісу та силовий варіант вирішення даного питання. Проголошуючи дотримання принципів демократії, активно здійснюється силове втручання у вирішення польського питання. 21 липня 1944 року на протипагу лондонському еміграційному уряду в Москві було створено Польський Комітет Національного Визволення. 22 липня ПКНВ проголосив про свою владу на території визволеної Польщі, і що він є єдиним органом який презентує народ. 23 липня Сталін направляє Черчіллю послання, яке повністю присвячене польському питанню: «ПКНВ має намір взятися за створення адміністрації на польській території, і це буде, я сподіваюсь здійснено. В Польщі ми не знайшли будь-яких інших сил, спроможних створити польську адміністрацію. Так звані підпільні організації, керовані польським Урядом в Лондоні, виявились ефемерними, позбавленими впливу. ПКНВ я не можу вважати урядом Польщі, але, можливо, що в подальшому він стане основою для формування уряду з представників демократичних сил»[16, с.354].

Заявляючи про ефемерність польського лондонського підпілля, Сталін видавав бажане за дійсне. Загони АК брали активну участь у звільненні від німців Волині, Литви, Східної Галичини, Західної Білорусі[12,с. 845]. 3 квітня 1944 р. представництву лондонського еміграційного уряду в країні, Делегатурі, вдалось легалізувати свою діяльність та сформувати органи влади в цілому ряді визволених населених пунктів. Звісно ж, Сталіну ця інформація була відома. Всі спроби лондонського уряду врегулювати взаємини з СРСР та потім і ПКНВ, зводилися нанівець.

ПКНВ, зрозумівши хиткість свого становища та відсутність соціальної бази відразу зробив ставку на силові методи придушення пролондонського підпілля. У виступі від 4 жовтня 1944 р. в ПКНВ шефа безпеки С.Радкевича наголошується на негайному перегляді «ліберальної політики», в умовах наростаючого протистояння між ПКНВ та пролондонським підпіллям. Берут доручав органам безпеки знешкоджувати не лише виконавців ворожих акцій, а ще й профілактично, всіх, хто виступить проти програми ПКНВ є яскравим свідченням цієї політики[17, с.482]. Москва сприяє формуванню карально-репресивного апарату маріонеткового режиму ПКНВ. Придушення підпільного руху в Польщі здійснювалось за активної підтримки НКВС, так і новоствореними міністерством громадської безпеки та корпусом внутрішньої безпеки[6, s.341].

Спочатку, коли ПКНВ ще не мав власної служби безпеки, провідну роль в ліквідації структур пов'язаних з польським еміграційним урядом здійснювали структури НКВС. Це відомство з 1943 р. через підконтрольний йому партизанський рух здійснювало агентурну розвідку і збирало інформацію про стан польського суспільства[8, s.260].

Головним об'єктом уваги радянських органів безпеки була АК та структури цивільної адміністрації, зв'язані з польським еміграційним урядом. З цією метою в липні 1944 року в Любліні була створена спеціальна комісія, що вела розслідування антирадянської діяльності в Польщі. Репресії торкалися багатьох людей, часто непричетних до акцій спрямованих проти нового режиму або радянських військ. Лише приналежність до АК під час німецької окупації була достатньою підставою для звинувачення в антирадянській діяльності та ув'язнення. Всього ж під час воєнних дій, за повідомленням МВС СРСР, зробленому В.Молотову в 1947 р. в порядку «зачистки тилу» на території Польщі було заарештовано 2487 чоловік, та інтерновано 2762 вояки АК[18, с.197].

Одним з найбільш трагічних моментів була ліквідація політичного керівництва польського націоналістичного підпілля відразу ж по визволенню Польщі від німецької окупації. Цей захід було проведено надзвичайно оперативно, будь-яке затягування могло завадити планам Кремля щодо майбутнього політичного облаштування польської держави, або ж створити додаткові проблеми у реалізації задумів. Радянське керівництво провело операцію по арешту керівників АК та інших підпільних структур. З доповідної радника НКВС при міністерстві громадської безпеки Польщі І.А.Серова народному комісару внутрішніх справ СРСР Л.П.Берії про заходи з підготовки арешту підпільного керівництва Армії Крайової, під грифом «цілком таємно» доповідалось: «Здійснюючи операцію по арешту підпільного керівництва АК, нами встановлено, що на території Польщі по вказівці лондонського

емігрантського уряду створена підпільна «Рада Єдності Народнової», котрій надали права польського парламенту»[12, с. 805].

Основні підпільні політичні партії: ППС, Сторонництво Людове, Сторонництво Праці, народні демократи і Сторонництво Демократичне, також брали активну участь в заходах здійснюваних лондонським еміграційним урядом та входять до РСН та в Кабінет міністрів. Враховуючи активну діяльність польських підпільних структур проти Тимчасового уряду, радянським керівництвом було прийнято рішення про їх ліквідацію.

Агентурі НКВС вдалося встановити безпосередній зв'язок з віце-прем'єром Янковським під приводом попередження його про припинення диверсій та інших ворожих дій в тилу 1-го Білоруського фронту. Після цього попередження керівник Делегатури бажаючи виправдатись, просив організувати йому зустріч з командуванням фронту. При цьому Янковський заявив, що він може зібрати представників підпільних політичних партій, котрі мають бажання визначити свої позиції в зв'язку ситуацією, що склалася в Польщі, та просять командування фронту сприяти виходу з підпілля, гарантуючи їм безпеку з боку Тимчасового польського уряду[19, с. 82].

27 березня відбулась «попередня зустріч» радянського представника з Янковським, Пужак та Окуліцьким, котрі після короткої бесіди під приводом проведення переговорів з командуванням були доставлені в штаб 1-го Білоруського фронту. Всі вони прийшли без охорони і зброї, оголосивши своїм соратникам, що йдуть на переговори до військового командування. Одночасно з цим, попередили основних депутатів РСН про необхідність з'явитись на «нараду» в м. Прушків де вони будуть присутні. Таким чином, їх зникнення не викликало підозр. 28 березня всі депутати РСН, а також прибулі з ними, були доставлені до місця «наради». Оперативних працівників НКВС було попереджено про підвищений режим секретності, очевидно відкрите проведення такої операції могло викликати невдоволення, а то й спровокувати військові дії. Проведення цієї акції було приховано від промосковського керівництва Польщі. Беруту і Моравському було заявлено, що переговори з Янковським не вдалися і що інші зникли, а тому є версія, що їх хтось попередив про можливе затримання». Керівництво ймовірної легальної комуністичної опозиції було усунуто. Доповідна радника НКВС при міністерстві громадської безпеки Польщі І.Серова Л.Берії інформувала про арешт керівників польського підпілля. Цитуємо: «продовжуючи розвивати легенду майбутньої зустрічі з представниками підпільних організацій АК і політичних партій, діючих на теренах Польщі від імені лондонського еміграційного уряду, сьогодні, відповідно до Ваших вказівок, були затримані: - Віце-президент польського еміграційного уряду, він же головний делегат на території Польщі – Янковський; - Президент РСН Пужак, він же голова підпільної польської партії соціалістів; - Виконуючий обов'язки військового міністра польського еміграційного уряду – бригадний генерал Окуліцький, він же головний комендант АК. На завтра є можливість зібрати повністю всіх членів РСН. Прошу подальших вказівок». Всі заарештовані були засуджені на показовому судовому процесі в Москві. Таким чином, саме вплив керівництва СРСР був вирішальним у ліквідації можливої легальної еліти польської опозиції[19, с. 162-164].

В 1945 р. структури НКВС в Польщі були додатково посилені. Наприклад, про це йдеться у супроводжувальній записці на ім'я Сталіна від Берії, щодо чисельності військ НКВС в Польщі. В доповідній Селівановського (керівник НКВС в Польщі) акцентується увага на активізації підривних дій АК, що вимагає посилення боротьби з «бандитами». В додаток до вже наявних там семи полків НКВС і окремого мотострілкового батальйону направлено ще два полки військ НКВС[18, с.248].

Нав'язування комуністичної влади обумовлює різке загострення внутрішньополітичної обстановки в «люблінській» Польщі в жовтні 1944 р. Якщо до цього влада проголошувала курс «відкритих дверей» і готовність до конструктивного діалогу, хоча на практиці жорсткі дії не виключались, то відтепер проголошувалася пропагандистська війна і посилювалися репресивні дії до опозиційних сил, в першу чергу членів АК. Буденним явищем того часу був плакат – «Ганьба вбивцям із АК». Саме в цей момент активізується діяльність Делегатури та АК, а з іншого боку ПКНВ нагнітається обстановка загрозливої небезпеки з метою виправдати свої репресивні дії. Два місяці існування Люблінського комітету показали, що абсолютна більшість підпільних політичних і військових структур, зв'язаних з польським урядом, не збирається припиняти свою діяльність незважаючи на розпорядження влади[7, с.217]. Нова влада чітко усвідомлювала хиткість своїх позицій, відсутність широкої соціальної бази в свою підтримку.

Поляки досить стримано реагували на проекти нової влади. Наприклад, досить байдуже ставились до реалізації декрету ПКНВ про аграрну реформу, а значна частина навіть засуджувала її, адже відчуження приватної власності було гріховним за уявленнями польського селянина, в його уяві це був злочин, розбій. Селянина хвилювало питання: чи дійсно в Польщі не буде колгоспів, та більш за все викликали невдоволення обов'язкові поставки сільськогосподарської продукції і податки. Окрім того, частина селян вважала перерозподіл землі неправомірним та висловлювала пасивне несхвалення такої політики. Таким чином, більшість польських селян були негативно налаштовані до нової влади. Іншим прикладом протесту – були випадки масового дезертирства із зброєю з лав Війська Польського[20, с.195].

Звісно, політика здійснювана в Польщі прокомуністичними силами викликала певний резонанс в громадськості. В програмі нової влади антикомуністичні сили бачили так звані матеріалістично-єврейські елементи, що визначались як чужі та небезпечні для національної культури, для духовного життя поляків. Особливо велика загроза на думку більшості поставала для релігії та костелів, до закриття та руйнації яких нібито готувались комуністи. Антикомуністи не без успіху намагалися поєднати в суспільній свідомості в єдине ціле патріотизм та католицизм[21]. Не випадково у «війні символів» поряд з орлом та короною головною зброєю діючого в країні антиурядового підпілля залишалися зображення хреста та Богоматері. Підпілля намагалось форсувати конфронтацію навколо символів Вітчизни та Бога. В таких сферах боротьби, як національна свідомість і світогляд, ініціатива й перевага були не на боці ППР чи тимчасового уряду. Шість років окупації і війни які виснажили Польщу та відсутність реальної зовнішньої підтримки утримували більшість від активної збройної боротьби, але з самого початку насадження прорадянської системи свідомо поляки були проти неї.

Силовий тиск СРСР у формуванні нового політичного ладу змусив польські сили Опору змінити своє ставлення до боротьби. Фактично реставрується тактика очікування з «гвинтівкою біля ноги». Лише у даному випадку, головна увага зосереджувалась на ідеологічній зброї. Цікавою в даному аспекті є інформація радника НКВС при міністерстві громадської безпеки Польщі М.Селівановського Л.Берії про діяльність підпільної організації «Народове Сили Збройне» (НСЗ): «Повсюдно на території Польщі продовжується діяльність підпілля НСЗ – найбільш злісної антирадянської організації. Найявна дані свідчать, що ця «банда» здійснює ряд організаційних заходів з метою активізації підривної діяльності» [22, s.168].

Головний комендант НСЗ генерал «Богутський» в цей час наголошував: «НСЗ є головним організаційним центром опору новим окупантам та їх прибічникам. Наш ворог після розгрому АК і центрів підпільної Польщі, що об'єднувались навколо Делегатури уряду, готується до рішучої боротьби з нами. Важкі хвилини, котрі нас чекають, будуть вимагати надзвичайно швидких рішень, дуже точного зв'язку і безпосереднього розгляду ситуації в кожному окрузі. В зв'язку з цим необхідним є розділ Польщі на три округи» [14, s.241].

Відповідно до наказу було організовано округи: Західний, Південний та Східний, котрі розпочали створення своїх штабів для керівництва підпорядкованими їм округами НСЗ. 24 вересня 1945 р. в м.Катовіце відбулась нарада керівників НСЗ Сілезії. Як повідомила радянська агентура з цієї наради, звучали заяви: «За кордоном, на заході формується антирадянський блок. Проте труднощі економічного та політичного характеру виключають можливість війни з СРСР в теперішній час. Тим не менше, війна неминуча, але її не можна чекати в лісі з гвинтівкою в руках, тому що це нічого не дає. Щоб не бути викресленими з історії необхідно негайно приступити до політичної роботи, закріплюючи свій вплив там, де це можливо. Тому необхідно: швидко ліквідувати лісові загони, припинити будь-яке насилля, напади і вбивства; політичному керівництву підготувати кадри пропагандистів, література буде поступати з головної комендатури, але незалежно від цього кожен округ має здійснювати видавництво власних журналів та листівок; пропаганду вести в залежності від міри проникнення в армію, комітети політичних партій, промислові підприємства і тому подібне; оволодіння командними посадами в Війську Польському, державних установах і комітетах легальних політичних партій має йти по лінії розбудови там політичних осередків НСЗ; військову активність НСЗ звести до мінімуму» [14, s.238].

Вже в 1945 р. в частини антирадянського підпілля відбувається усвідомлення про недоцільність збройної боротьби, яка лише зумовить численні людські втрати, значно важливішим було вижити за тих умов і зберегти духовний потенціал, країна просто вимагала

.....
перепочинку після виснажливої війни. Головна увага наголошувалась на таких методах як пропаганда, агітація, введення у владні структури своїх представників.

Важливу роль у такій трансформації відіграв костел, який категорично відмовлявся від співпраці з новою владою, і в уявленнях багатьох поляків символізував собою владу. Особливістю польського варіанту радянізації було те, що комуністи змушені були рахуватися з таким станом речей, надмірно агресивна діяльність проти релігійних установ відразу викликала хвилю опору. Офіційно церква проголошувала себе поза політикою, але між іншим активізували свою роботу з молоддю, в школах[23, s. 192]. Отже, церква виступала одним з активних учасників руху Опору, формуючи ідеологічну основу антитоталітарного руху.

Опір комуністичній трансформації чинили практично всі соціальні прошарки. Так селяни сприймали поділ поміщицьких земель як перший крок колективізації. В інформаційних звітах у Москву зустрічаємо такі висновки: «реакція має підтримку серед куркулів та частини селянства, також охоплює своїм впливом частину інтелігенції, представників наукової сфери, костьол, значну частину міської молоді. Всі ці прошарки категорично виступають проти ППР, вказуючи, що Польщу перетворюють на радянську республіку» [4, s. 62]. Антикомуністичне підпілля розгортає агітаційну роботу, інший напрямок їх діяльності – терористичні акти, партизанська боротьба. Найбільш активною діяльність підпілля простежувалась на теренах колишнього генерал-губернаторства. На приєднаних західних та північних територіях в силу геополітичних та географічних умов діяльність сил опору була майже непомітною. Вже у 1945 р. було вбито кілька сотень активістів ППР які працювали в селі. В цілому ряді територій організації ППР сильно тероризовані та залякані і практично не діють. З приводу вирішення цієї проблеми виникали суперечки між керівництвом Комінформбюро та польськими комуністами. Яскравою ілюстрацією таких «дискусій» є розмова між керівником Комінформбюро та лідером ППР: «Димитров - потрібно дати реакціонерам міцно по морді. - Гомулка - це спровокує громадянську війну, озброєння партійців часто завершувалися тим, що вони здійснювали самосуд. - Димитров: непогано було б облаштувати концтабори, це б істотно посилило позиції влади» [12, с. 632]. Дана «бесіда» демонструє жорстку спрямованість радянського керівництва на силове вирішення проблеми, використання радянської практики 30-х років.

Окрім того, антикомуністичні сили робили спроби вести боротьбу легальним способом. При формуванні Тимчасового уряду у 1945 р. блок антикомуністичних партій прийняв програму дій. Підпільні організації ППС, людовців і «демократичного об'єднання» готуючись до переговорів з еміграційним урядом з приводу формування коаліційного уряду прийняли рішення: - не визнавати Берута президентом і висунути кандидатури Войцехівського, Вітоса, Желіговського; - допустити «люблінський уряд» в новий уряд лише як представників ППР; - вимагати від західних союзників введення військ для «забезпечення свободи виборів»; - основою для формування нової польської армії має стати АК, об'єднуючи окремі ланки, в тому числі армію Андерса та армію сформовану в СРСР; - вимагати повної амністії; - керівною групою має стати «табір польської демократії», скерований «проти фашистів та тоталітарних прагнень ППР»; - погодитися на запропоновані східні кордони, але підкреслити, що це відбувається під примусом. Було наголошено на необхідності посилення конспірації в умовах радянської присутності в Польщі[14, s. 280].

Новий виток легального опору був пов'язаний з виборчими кампаніями 1946, 1947 рр. Очолила цю форму опору селянська партія «Польське сторонництво людове». Переломним моментом в історії опору ПСЛ встановленню комуністичної диктатури стала її поразка на референдумі 1946 року, де вона спробувала відстояти ідею економічного сенату, незрозумілу для більшості виборців. Масові фальсифікації комуністи здійснили і на парламентських виборах 1947 р.[8, s. 294] Це викликало протест не лише в самій Польщі, але й за кордоном. Представники ПСЛ та польська політична еміграція розгорнули кампанію проти несправедливих виборів в 1947 році під назвою «Акції Станіслава» – проводились мітинги протесту перед дипломатичними представництвами Польщі в інших країнах[24, s. 18]. Спроби демократичних сил легальними парламентськими методами боротись з комуністами, які використовували силові заходи та фальсифікації, завершилися невдачею.

З іншого боку, сталінське керівництво вбачало загрозу для режиму навіть в позиції частини керівництва ППР. Спроби Гомулки пом'якшити комуністичну модернізацію, згодом стане підставою для звинувачення його в націоналізмі. В аналітичних документах радянських

.....
спецслужб досить часто вказується на націоналістичні тенденції в керівництві ППР. Аналізуючи партійну документацію та публіцистику можна помітити наявність негативу по відношенню до СРСР, що особливо турбувало Москву. Головним аспектом пристосування до націоналізму виявилось питання про відмінності між СРСР і Польщею в промові Гомулки на зборах Варшавського активу ППР. Ці відмінності з точки зору Гомулки полягають: - суспільно-політичні зміни в Польщі здійснено мирним шляхом; - польське суспільство може обминути етап диктатури пролетаріату; - в Польщі державна влада опирається на парламентську демократію. Гомулці було представлено звинувачення, що він недооцінює вирішальну роль СРСР і Червоної Армії, котрі забезпечили сприятливі умови в Польщі для перемоги демократії. Теорія «польського марксизму», за оцінкою Кремля є хибною тому, що суперечить вченню Леніна-Сталіна. Великий страх у керівництва ЦК ВКП (б) викликало пристосування ідеології ППР до ідеології ППС, не меншим упущенням був «хвостизм» в практиці сільського питання – на селі мешкає 69 % населення, а це запорука капіталізму, на селі зберігаються куркульські господарства, сильними є позиції католицької церкви та поміщиків[13, с. 375]. Курс ППР на збереження індивідуального господарства оцінювався як помилковий.

Рух Опору насадженню комуністичної системи в Польщі характеризувався найбільш активною боротьбою проти радянзації з усіх країн Центральної та Південної Європи. Форми протесту були самими різними за своїм характером, в певній мірі це залежало від політичних сил які здійснювали боротьбу, так крайні праві політичні сили, такі як НСЗ, виступали спочатку за активні збройні дії. Але згодом вони виступили з ініціативою збереження людських ресурсів та перехід до агітаційно-пропагандистських методів. Партії що орієнтувались на соціал-демократичну та соціалістичну ідеологію вважали, що допустимим і єдино можливим в умовах військового домінування СРСР є парламентські методи боротьби. Частина польських комуністів, які були по суті провідниками ідей радянзації, намагались чинити опір шляхом максимального пом'якшення модернізації, обґрунтовуючи ідею «польського шляху до соціалізму». Політика польського керівництва, орієнтованого на Кремль в цей час характеризується подвійним стандартом – офіційно визнається право на діяльність опозиції, реально ж всі сили були спрямовані на її ліквідацію. Спроби вести боротьбу легальним шляхом теж зазнали невдачі, всі державні силові структури були під контролем ППР, більшість адміністративних посад контролювались цією ж силою, що дозволило провести масові фальсифікації. Таким чином легальний опір було зведено нанівець.

Безумовно, що в умовах розгортання «холодної війни» радянський фактор впливу на міжнародній арені теж відіграв свою роль.

Отже, незважаючи на різкий антирадянський настрій громадськості, на різні форми і методи боротьби становленню тоталітаризму у 1944 – 1948 рр. в Польщі було проведено модернізацію на комуністичний кшталт. Проте роль руху Опору була чималою. Польський тоталітарний режим в 60-80-і роки відрізнявся відносним лібералізмом. Це проявилось і в економіці, і відносному вільнодумстві в освіті, свободі пересування за кордон. В суспільстві формувались підпільні рухи і течії, активізувалась робота профспілок які пропагували демократичні цінності. І при першому ж послабленні адміністративно-командного тиску держави це вилилось в загальнонаціональну оксамитову революцію. В зв'язку з таким моральним станом готовності до змін полякам вдалось досить швидко і органічно увійти до європейської спільноти країн та досягнути становлення демократичного ладу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Aparat bezpieczeństwa do dziej w PRL w latach 1944-1956. Opracowanie A. Paczkowski. – Warszawa, 1994 - 1996. - cz.I. – 472 s.
2. Aparat bezpieczeństwa w latach 1944 - 1956. Taktyka, strategia, metody. / Opracowanie A. Paczkowski. – Warszawa, 1993. – 674 s.;
3. Hemmerling Z., Nadolski M. Opozycja antykomunistyczna w Polsce 1944–1956: Wybór dokumentów. – Warszawa, 1990. – 648 s.
4. Kersten K. Narodzony systemu władzy. Polska, 1943-1948. – Paryz, 1986. – 162 s.
5. Fijałkowska B. Partia wobec religii i Kościoła w PRL. 1944-1955. – Olsztyn, 1999. – T.1. – 398 s.
6. Polska. Losy państwa i narodu 1939 – 1989. Opr. A. Friszke. – Warszawa, 2003. – 521 s.
7. Grycak F., Matusiak P. Represje NKWD wobec żołnierzy podziemnego Państwa Polskiego w latach 1944 – 1945. Wybór źródeł. – Siedlce, 1995. – T.1. – 412 s.
8. Grycak F., Matusiak P. Represje NKWD wobec żołnierzy podziemnego Państwa Polskiego w latach 1944 – 1945. Wybór źródeł. – Siedlce, 1995. – T.2. – 392 s.

9. Гранин М. Сталин опять убил свободу Польши. - 07.01.2006. - <http://www.grandcapital.ru/life/=181artikle>.
10. Волокитина Т., Мурашко Г., Носкова А. Народная демократия: миф или реальность? Общественно-политические процессы в Восточной Европе. 1944 – 1948 гг. – М., 1993. – 284 с.
11. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. – Львів, 2001. – 752 с.
12. Восточная Европа в документах российских архивов 1944 – 1953 гг. / Сост. Н.Барина и друг. – М., 1998. – Т. 1. – 968 с.
13. Постоловський Р., Пугач Є., Страшнюк С. Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної і Південно-Східної Європи (1944 – 1953). – Харків, 2000. – 470 с.
14. Korbonski S. Polskie panstwo podziemne: Przewodnik po podziemiu z lat 1939-1945. – Paryz, 1975. – 322 s.;
15. Werblan A. Stalinizm w Polsce. – Warszawa, 1991. – 504 s.
16. Пачковский А. Польша, «нация - враг». Черная книга коммунизма. – М., 2001. – С. 352-353.;
17. Советский фактор в Восточной Европе. 1944 – 1953 гг. В 2-х тт. Документы / т.1. 1944 – 1948 гг. Отв. редактор Т. Волокитина. – М., 1999. – 687 с.
18. НКВД и польское подполье (По особым папкам И. Сталина)/ Отв. ред. А.Носкова. – М. 1994. – 344 с.
19. Proces szesnastu. Dokumenty NKWD. Oprac. A. Chmielarz i A.Krzysztof Kumert. - Warszawa, 1995. – 316 s.
20. Войнаровский А.В. Процеси маргіналізації польського суспільства в повоєнні роки (1944 – 1947 рр.) та їх вплив на формування політичної системи.// Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: історія. Випуск VII. - Вінниця, 2004. – С. 193 – 197.
21. Марьяна В. Тоталитаризм: исторический опыт Восточной Европы. - 21.04.2003. - http://www.History.machaon.ru/all/number_07/analit.
22. Represje NKWD wobec podziemnego Panstwa Polskiego w latach 1944-1945. t.I., [wyd.] Franciszek Gryciuk i Piotr Matusak. – Siedlce, 1995. – S.244.
23. Fijałkowska B. Partia wobec religii i Kościoła w PRL. 1944-1955. – Olsztyn, 1999. – t.1. – s.398.
24. Archiwum Akt Nowych Biuro Kontroli przy Radzie Państwa w Warszawie. Prac Komisji Rewizyjnej Skarbu Państwa, sygn. 6. – 24 k.

Войнаровский А.В. Савчук А.А. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АНТИКОММУНИСТИЧЕСКОГО ПОДПОЛЬЯ В ПОСЛЕВОЕННОЙ ПОЛЬШЕ (1945 - 1948 гг.)

Раскрыты основные аспекты формирования антикоммунистического подполья, методы и тактику борьбы, идеологические основы различных течений движения Сопротивления, эволюцию борьбы от вооруженных акций к общественному протесту.

Ключевые слова: антикоммунистическое подполье, политический режим, тоталитаризм, политические партии, диверсии, военные акции.

Voïnarovskiï A.V. Savhuk A.A. ACTIVITIES UNDERGROUND ANTI-COMMUNIST POST-WAR POLAND (1945 - 1948 years)

The basic aspects of the anti-communist underground methods and tactics, ideological bases of different currents of the resistance movement, the evolution of the struggle against military action in public protest.

Keywords: anticommunist underground political regime, totalitarianism, political parties, sabotage, military action.

УДК [94:338.244] (477.43/.44) «19»

П.М. Кравченко, О.В. Прокопенко

РАДНАРГОСПИ М. ХРУЩОВА ЯК СКЛАДОВА КОМУНІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА В СРСР: ПЛАНИ І РЕАЛЬНІСТЬ

Автори досліджують окремі аспекти місця і ролі раднаргоспів у планах комуністичного будівництва часів М.Хрущова. Головна увага звернена на розгляд планів партійного і радянського керівництва СРСР щодо нових управлінських економічних структур та їх реалізації на практиці крізь призму рішень з'їздів КПРС та пленумів ЦК КПРС

Ключові слова: раднаргоспи, комунізм, реформа, промисловість, децентралізація

Плани будівництва комуністичного суспільства в СРСР в другій половині 50-х – першій половині 60-х рр. для партійного керівництва були пріоритетними, і це простежується в усіх